

Yayına Geliş Tarihi:29/06/2020
Yayına Kabul Tarihi:28/07/2020
Online Yayın Tarihi: 13/08/2020

Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik
Araştırmalar Dergisi
Cilt: 4, Sayı: 10, Yıl: 2020, Sayfa: 150-164
ISSN: 2587-2206

SINIRAŞAN SULAR SORUNU: “MERİÇ ÖRNEĞİ”

Murat DERİN¹

Özet

Su dünyada en çok paylaşılan kaynaklardan biridir. Dünyada şu anda 263 sınıraşan nehir vardır. Bunlar ya devletler arasında sınırlar oluştururlar ya da uluslararası siyasi sınırlar boyunca akmaktadır. Uluslararası havzaların yanı sıra havzalardaki kıyıdaş devletlerin sayısı, dünya haritasındaki devletlerin değişen siyasi sınırları karşısında zamanla artmaktadır. Bu çalışmada uluslararası hukuk alanında sınıraşan sular sorunu çerçevesinde Türkiye, Bulgaristan ve Yunanistan topraklarından geçen ve havzası üç devleti de ilgilendiren Meriç nehri üzerinde durulacaktır. Öncelikle uluslararası hukukta sınıraşan sular meselesi irdelendikten sonra, Doğu Balkanlardaki büyük nehir sistemlerinden biri olan Meriç nehir havzasının hidrolojik ve coğrafi yerleşimi analiz edilecek ve nehir havzasındaki işbirliği durumu incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: *Sınıraşan Sular, Meriç Nehri, Türkiye, Bulgaristan, Yunanistan*

TRANSBOUNDARY WATERS PROBLEM: “MERİÇ EXAMPLE”

Abstract

Water is one of the most shared resources in the world. There are currently 263 transboundary rivers in the world. They either form borders between states or flow across international political borders. The number of riparian states in the basins, as well as international basins, changes over time against the changing political borders of the states on the world map. Transboundary water issues in the framework of international law, in this study we have done in Turkey, Bulgaria and Greece from the earth and the Maritsa river basin will be focused on the interests of the three states. First, after examining the transboundary waters issue in international law, hydrological and geographical location of Maritsa river basin, one of the major river systems in the Eastern Balkans, will be analyzed and cooperation in the river basin will be examined.

Keywords: *Transboundary Waters, Meriç River, Turkey, Bulgaria, Greece*

¹ Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler A.B.D. Doktora Öğrencisi, muratderin22 @gmail.com - <https://orcid.org/0000-0001-7367-4223>

GİRİŞ

Su, hem insanlar hem de yeryüzündeki diğer türler için vazgeçilmez bir elementtir. Canlılar için hayati öneminin yanı sıra, su artık tarım, sanayi ve ev kullanımı için vazgeçilmez olduğundan kalkınma için önemli bir rol oynamaktadır. Ancak, diğer doğal kaynaklar gibi, su kıt ve ulaştırılması zor bir kaynaktır. Nüfus artışı, kentleşme, yaşam tarzındaki değişiklikler, ekonomik kalkınma ve iklim değişikliği su kaynakları üzerindeki baskıyı büyük ölçüde artırmış ve tatlı suya erişimi tehlikeye atmıştır. Mevcut rakamlar, dünyanın su kaynaklarının erişilebilirliğinin daha rekabetçi olacağı bir seviyeye ulaştığını ortaya koymaktadır. Su kaynakları üzerindeki rekabetin artması, su kaynakları üzerinde gelecekteki çatışmaların artacağı tahminlerine yol açmaktadır. (Akça, 2013:7-8)

Su dünyada en çok paylaşılan kaynaklardan biridir. Dünyada şu anda 263 sınıraşan nehir vardır. Bunlar ya devletler arasında sınırlar oluştururlar ya da uluslararası siyasi sınırlar boyunca akmaktadır. Uluslararası havzaların yanı sıra havzalardaki kıyıdaş devletlerin sayısı, dünya haritasındaki devletlerin değişen siyasi sınırları karşısında zamanla değişmektedir. Su, diğer paylaşılan kaynaklar gibi devletler arasında hem işbirliğine hem de çatışmaya eğilimli bir konudur. Suyun artan önemi ve uluslararası nehir havzalarındaki artan çatışmalar karşısında, sınıraşan su meseleleri küresel ilgi görmekte ve uluslararası ilişkiler meselesi haline gelmektedir. Ülkemiz açısından mevcut tablo, Türkiye'nin her bir havzanın sınır ötesi su politikasında farklı düzeylerde işbirliği ve çatışmaya yol açan çeşitli siyasi statü ve dinamiklere sahip çeşitli sınır ötesi kıyı komşularına sahip olduğunu ortaya koymaktadır. (Aktaş, 2006:11)

Bu çalışmada, uluslararası hukuk alanında sınıraşan sular sorunu çerçevesinde Türkiye, Bulgaristan ve Yunanistan topraklarından geçen ve havzası üç devleti de ilgilendiren Meriç nehri üzerinde durulacaktır. Öncelikle uluslararası hukukta sınıraşan sular meselesi irdelendikten sonra Doğu Balkanlardaki büyük nehir sistemlerinden biri olan Meriç nehir havzasının hidrolojik ve coğrafi yerleşimi analiz edilecek ve nehir havzasındaki işbirliği durumu incelenecektir. Bu nehir havzasının öne çıkan sorunları, sel, su kalitesi ve miktarı ile ilgili anlaşmazlıklar ve kıyıdaş devletlerin Avrupa Birliği (AB) üyeliği ve su ile ilgili AB Direktifleri tarafından getirilen düzenlemelerin getireceği işbirliği imkanları irdelenecektir.

1. SINIRAŞAN SULAR HUKUKUNUN DÜNYADAKİ GELİŞİMİ

Suyun politik boyutu sadece kıtlığı nedeniyle değil, aynı zamanda ulusal sınırlar boyunca paylaşılması sonucunda da büyük önem kazanmaktadır. Küresel nüfusun yaklaşık % 40'ı, birden fazla ülke tarafından paylaşılan sınıraşan su havzalarında yaşamakta ve sınıraşan su kütlelerinin birlikte yönetilmesi ve politikaların uyumlu hale getirilmesi gerektiğini vurgulanmaktadır. Bu görüşe göre, su, uluslararası ilişkiler ve diplomasi bilimlerinde kullanılan yöntem ve teknikleri bütünleştirerek uluslararası bir şekilde yönetilmelidir. Sürdürülebilir kalkınma ilkeleri, iyi komşuluk ve ortak malların yönetimi çerçevesinde çevre koruma için uluslararası işbirliğini güçlendirmeyi amaçlayan yenilikçi “Yeşil” veya “Çevresel” diplomasi ihtiyacını ortaya koymuştur. Su sektöründe bu yeni diplomatik yaklaşım “Hidrodiplomasi” olarak bilinir ve etkinlik, verimlilik, eşitlik, denklik gibi temel ilkeleri içermektedir. (Aktaş, 2006:11)

20. yüzyıldan itibaren, hızlı sanayileşmeye hızlı nüfus artışı eşlik etmesiyle birlikte, temiz ve yeterli su kaynaklarına ulaşım konusu, uluslararası ilişkilerde önemli bir tartışma alanına dönüşmüştür. Özellikle son yüzyılda dünyada devletlerin sayısının artması ile birlikte, nehir havzalarının birden fazla devlet tarafından paylaşılması sorununun ortaya çıkması sonucu, sınıraşan sular meselesi uluslararası hukukun konusu haline gelmiştir. (Özdemir, 2015:14)

Devletlerin fiziki sınırlarından su havzalarının dağılımı bağımsızdır. Dünya üzerinde, iki veya daha fazla devletin sınırlarından geçen yaklaşık 263 adet su havzası yer almaktadır. Bu havzalar, dünya nüfusunun % 40'ını ilgilendirmekte ve dünyamızdaki karaların yarısından fazlasını etkilemektedir. Bununla birlikte, bahsedilen bu su havzalarında bulunan sular, yerküre toplam su kaynaklarının % 60'ını teşkil etmektedir. 19. yüzyılın başından itibaren, modern dünyada, söz konusu su kaynaklarından yararlanma hususunda kıyıdaş ülkeler arasında sorunlar belirmeye başlamıştır. Çözüm arayışları ile birlikte “sınıraşan”, “sınır oluşturan” ve “uluslararası” su – nehir – havza kavramları sıklıkla kullanılmaya başlanmıştır. (Köle, 2017:126)

Uluslararası su hukuku, tıpkı uluslararası hukuk gibi, devletlerin eşitliği, iyi komşuluk, anlaşmazlıkların barışçıl çözümü gibi genel yasal ilkelere dayanmaktadır. Özellikle uluslararası su yolu hukukunun temel taşları olarak temel ilkeler belirlenmiştir. (Wolf, 1998:251-265) Sınıraşan sular konusu ilk defa 1911 yılında yayınlanan Madrid deklarasyonunda “Sınıraşan Akarsuların Ulaşım Maksadı Haricinde Kullanımına İlişkin

Uluslararası Düzenlemeler” ile uluslararası gündeme gelmişti. Bu düzenlemede sınıraşan suların kullanımı konusunda kıyıdaş devletlerin haklarının da gözetilmesi vurgusu yapılmıştı. (Özdemir, 2015:15)

Uluslararası su hukukunun ilkeleri ilk olarak Uluslararası Hukuk Birliği (ILA) tarafından 1966’da Helsinki Kurallarını yayınladığında formüle edilmiştir. Ancak o zamandan beri, başvuruları konusunda uluslararası fikir birliği bulma konusunda çok az ilerleme kaydedilmiştir ve bağlayıcı uluslararası antlaşma yürürlüğe girmemiştir. (Köle, 2017:126)

İlerleyen dönemlerde ülkelerin koruma ve tüketim hedeflerini bağdaştırmak amacıyla sınıraşan sular kavramı Uluslararası Hukuk Komisyonu tarafından kabul görmüştür. (İnan, 1994:243-254) 1992 yılında Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonunca imzaya açılan ve 1997 yılında yürürlüğe giren “Sınıraşan Sular ve Uluslararası Göllerin Kullanımı ve Korunması” sözleşmesinde, sınıraşan su ifadesi yer almaktadır. Bu sözleşme, uluslararası su yollarının kıyıdaş devletleri arasındaki bireysel anlaşmalar için yasal ve yapısal temel kurallar oluşturan bir çerçeve anlaşma biçimini almaktadır. Kıyıdaş devletlerin ortak su kaynaklarını paylaşma, birbirlerine danışma, çevreyi koruma ve anlaşmazlıkları çözme yükümlülüklerini ele alan 37 madde içermektedir. Bugüne kadar sadece 15 ülke sözleşmeyi onayladı. Müzakere sürecinde Türkiye, Uluslararası Hukuk Komisyonu taslak maddelerine karşı çıkan uluslararası aktörler arasında yer almıştır. Sözleşmenin güvenilirliğini yitirdiğini belirten Türkiye, karşı düşüncesini açıklarken sözleşmenin oluşturmak istediği çerçevenin kapsamının ötesine geçtiğini dile getirmiştir. (Bilen, 2009:23)

1997’de kabul edilen ve 2014’de yürürlüğe giren, “Birleşmiş Milletler (BM) Uluslararası Su Yollarının Ulaşım Dışı Amaçlarla Kullanımı Hukukuna İlişkin Sözleşme” de daha genel olan uluslararası su yolu kavramı şeklinde sınıraşan su kavramı ifade edilmiştir. Sözleşmede su yolu; “fiziksel ilişkiler içinde bir bütün oluşturan ve normal olarak tek bir noktaya akarak sona eren yüzey ve yeraltı su sistemi olarak” şeklinde ifade edilmiştir. Bu biçimde, farklı ülkeler içinden geçen su yolu ise uluslararası su yolu şeklinde açıklanmıştır. (Köle, 2017:127)

Benzer bir şekilde, 2000’de yayımlanan Avrupa Birliği (AB) “Su Çerçeve Direktifi(SÇD)”nde nehir havzası su çevresinin muhafazası açısından ana birim olarak değerlendirilmiştir. Direktifte birden fazla ülkenin sınırlarında kalan nehir havzaları sınıraşan havza olarak ifade edilmiştir. Bu durumda, bir sınıraşan havzayı paylaşan üye ülkeler o havza için tek bir uluslararası Nehir Havzası Yönetim Planı uygulanacaktır.

Direktif, bugüne kadar AB su mevzuatının en önemli parçasıdır. SÇD, AB üyesi ülkeler için gereksinimlerin uygulanması için bir zaman çizelgesi hazırlamaktadır. Direktif, çevresel açıdan sağlıklı gelişmeyi desteklemek ve aşırı su soyutlama, kirlilik, sel ve kuraklık ile ilgili sorunları azaltmak için su kaynaklarının entegre yönetimini desteklemektedir. Direktif, nehir havzası (su toplama) bağlamında su politikası karar verme çerçevesi sunmaktadır. Nehir havzası ölçeğinde endüstriyel, tarımsal, kırsal kalkınma, doğayı koruma ve ormancılık programlarının entegrasyonunu ve çoğu durumda Avrupa ülkeleri arasında sınıraşan işbirliğini gerektirecektir. (Özdemir, 2015:16)

Sınıraşan sulara yönelik olarak günümüzde çeşitli sözleşmeler imzalanmış olmasına rağmen, genel kabul görmüş bir uluslararası hukuk düzenlemesi bulunmamaktadır. Bundan dolayı devletler arasında su ile ilgili anlaşmazlıklar hala büyük oranda politik pazarlıklar vasıtasıyla çözümlenmeye çalışılmaktadır. Ülkeler, sınıraşan sulardan yararlanma noktasında gerçekleştirdikleri faaliyetleri hukuki bir zemine oturtma çabasındalardır. Ülkeler arasında karşılaşılan problemlerin, havzaya özgü olarak kıyıdaş devletler arasında çözümlenmesi için girişimler artmıştır. (Bilen, 2009:24)

Sınıraşan sulardan yararlanma ile ilgili olarak ileri sürülen farklı yaklaşımlar çözümlenme arayışlarında genellikle kullanılmaktadır. Sınıraşan suların geliştirilmesi konusunda, üç temel görüş ileri sürülmüştür. (Toklu, 1999:54) Bunlar şu şekilde sıralanabilir:

- Mutlak bölgesel egemenlik teorisi, her ülkenin kendi topraklarında akan uluslararası bir nehrin sularını, diğer ülkelerdeki sonuçlara bakılmaksızın ve danışma görevi olmaksızın istediği gibi kullanabileceğini belirtir.
- Mutlak toprak bütünlüğü teorisi, uluslararası bir nehri, kıyıdaşlarının ortak mülkiyeti olarak görür, bu da hiçbir devletin diğerlerini söz konusu suların yararlarından mahrum bırakmasına izin verilmediği anlamına gelir. Sonuç olarak, alt kıyının üst kıyının topraklarından kesintisiz, kesintisiz su akışını talep etme hakkı vardır.
- Sınırlı bölgesel egemenlik teorisi, 'sic utere tuo ut alienum non laedas' genel yasal ilkesini yansıtır (kişi kendi mülkünü diğerinin zarar görmeyecek şekilde kullanmalıdır) ve her devletin olduğu iddiasına dayanır. Toprakları boyunca akan ortak nehirlerin sularını, kıyıdaşların hak ve menfaatlerine halel getirmez. (Kibaroglu ve Ünver, 2004:311-330).

2. SINIRAŞAN SULAR SORUNU OLARAK MERİÇ NEHRİ

2.1. Meriç Havzası

Meriç Nehri havzası, 52 600 kilometrekareden daha fazla bir havza alanına sahip olan Balkan Yarımadası'nın en büyük havzalarından biridir. Meriç, Tuna Nehri'nden sonra Güneydoğu Avrupa'nın en uzun ikinci nehridir. Türkiye ile birlikte Bulgaristan ve Yunanistan tarafından da paylaşılmaktadır. Türkiye'nin Trakya bölgesi için hayati bir su kaynağıdır. Havzanın ana sorunu, özellikle kaynaklardaki sellerdir. İlkbahar döneminde seller hem Yunanistan'ı hem de Türkiye'yi etkilemektedir. Taşkınlar, hem ekonomik hem de çevresel açıdan önemli zararlara neden olmaktadır. (Doğan Yıldız ve Dursun Yıldız, 2019:21)

Havza, Türkiye ve Bulgaristan arasında özellikle sulama suyu kullanımı ve taşkın yönetimi konusunda anlaşmazlıklarla gündeme gelmektedir. Bu havzadaki su ilişkileri, geçmişte karşılıklı güvensizlik ve su ile ilgili olmayan politik anlaşmazlıklar tarafından gölgede bırakılmıştı. Ancak Yunanistan ve Bulgaristan'ın AB üyeliği ve Türkiye'nin devam eden AB müktesebatına uyum süreci bu tabloyu değiştirmiştir. Üye ülkeler olduklarından, Yunanistan ve Bulgaristan AB Su Çerçeve Direktifi ve Taşkın Direktifi uygulayacaklardır. Bu direktifler sınır ötesi suların boyutu ilgilendiren su paylaşımına odaklanmamıştı. Hem Yunanistan hem de Bulgaristan üye, Türkiye de aday AB mevzuatını uygulamak için çalışmalarına devam etmektedir. Meriç havzasındaki su kalitesi ve sel sorunları, AB müktesebatı yardımıyla işbirliğine daha yakın görünmektedir. (Yakar, 2013:42-46)

2.2. Hidroloji, Coğrafya, İklim ve Su Kullanımları

Meriç Nehri yaklaşık 500 km uzunluğundadır, kaynağı Bulgaristan sınırları içinde yer alan Rila Dağı'nda bulunmakta ve Ege Denizi'ne akmaktadır. Sınıraşan başlıca kolları Bulgaristan, Yunanistan ve Türkiye'den geçen Arda; Bulgaristan ve Türkiye'den geçen Tunca ve Bulgaristan ve Yunanistan'dan geçen Biala nehirleridir. Ergene nehri, Türkiye'de bulunan önemli bir koldur. Meriç Nehri sistemi Bulgaristan'da doğmakta ve Türk Yunan sınırı boyunca Ege Denizi'ne akmaktadır. Meriç havzası yaklaşık 52.600 kilometrekarelik bir drenaj alanına sahiptir. Drenaj alanının çoğu yüzde 65 ile Bulgaristan'da bulunmaktadır. Türkiye ve Yunanistan drenaj alanının sırasıyla yüzde 28 ve 7'sini kapsamaktadır. Nehrin yaklaşık 218 km'si Yunanistan'da bulunmaktadır. Meriç, Bulgaristan, Yunanistan ve Türkiye'nin üç ülke tarafından paylaşılan bir sınıra sahip olduğu bölge arasında 16 km uzunluğunda bir sınır

oluşturmaktadır. 187 kilometre boyunca Yunanistan ile Türkiye arasında başka bir sınır oluşturur. Toplamda Meriç, Avrupa Birliği ile Türkiye arasında 203 km uzunluğunda bir sınırı meydana getirir. (Yakar, 2013:42-46)

Güney Bulgaristan'daki Rodop Dağları'ndan çıkan Arda Nehri, Yunanistan'dan akar ve Edirne şehrinin batısında, Yunan sınırına çok yakın bir yerde Meriç'e katılır. Yaklaşık 290 km uzunluğundadır ve Yunanistan ve Bulgaristan'da bulunan 5795 km²'lik bir havza alanına sahiptir. (Kıbaroğlu, 2011:22)

Meriç'in ikinci büyük kolu olan Tunca Nehri, Bulgaristan'ın Stara Planina Dağlarından doğmaktadır. Yaklaşık 384km uzunluğundadır. Tunca Nehri, Türkiye ile Bulgaristan arasında 12 km uzunluğunda bir sınır oluşturmaktadır. Daha sonra 30 km kadar aktıktan sonra Türk sınırları içinde Meriç'e katılır. Meriç Nehri Havzasının su potansiyeli esas olarak hidroelektrik enerji için kullanılır. Bulgaristan tarafından kurulmuş bir santral bulunmaktadır. Meriç nehri havzasının yıllık toplam akışı yaklaşık 8 BCM'dir. Bu akışın yüzde 71'i kaynağını Bulgaristan'dan, yüzde 23'ü Türkiye'den ve yüzde 6'sı Yunanistan'dan almaktadır. (Yakar, 2013:42-46)

Taşkın Meriç havzasında, aşağı kıyıdaşları olan Türkiye ve Yunanistan için önemli bir sorundur. 2005, 2006 ve 2007'de bir dizi şiddetli sel meydana gelmiş. Yunanistan ve Türkiye'deki yerleşim yerleri ve tarım alanları, bu seller sırasında ağır hasar görmüştür. Yaşanan bu seller konusunda, Türk ve Yunan uzmanlar ana nedenin istisnai meteorolojik koşullar yanında aşağı havzadaki Bulgaristan'ın kötü su yönetiminin seller üzerinde de etkili olduğunu savunmuştur. Bulgaristan'ın rezervuarları uygunsuz olduğu için sınıra yakın rezervuarlardaki yüksek su seviyelerinin sel riskini artırdığı öne sürülmüştür. (Erkal ve Topgül, 2015:168-170) Yunanistan ve Türkiye'nin iddia ettiği gibi Bulgaristan, barajların zarar görmesini önlemek için şiddetli yağış ve kar erimesi sırasında fazla suyu tahliye etmekte ve bu da aşağı yönde taşkınlara neden olmaktadır. Buna ek olarak, nehir havzasında uygun bir erken uyarı sisteminin bulunmaması da taşkınların etkisini yoğunlaştırmaktadır. (Yakar, 2013:42-46)

Nehirdeki bir diğer önemli endişe havzadaki düşük su kalitesidir. Havza alanının Türk tarafı ülkenin en gelişmiş bölgelerini oluşturmaktadır. Ana kent merkezleri Edirne ve Kırklareli'dir. Nüfus artışı nedeniyle, önemli miktarda evsel atık su, havzaya boşaltılmakta ve bu da su kirliliğinin temel kaynağını oluşturmaktadır. Endüstriyel kirlilik esas olarak Lüleburgaz, Çorlu ve Çerkezköy şehirleri civarında meydana gelmektedir. DSİ ve daha sonra Çevre Bakanlığı tarafından yapılan analizler,

Türkiye'deki ana kirlilik kaynaklarının evsel atık su deşarjları, organize sanayi sitelerinin deşarjları (tekstil, kağıt, çimento fabrikaları), kesimhanelerden gelen atıklar ve tuz ve sodyum olduğunu göstermiştir. Endüstriyel atık su deşarjlarının tarımsal kirliliğin yanı sıra Türk kesiminde de sorun olduğu bildirilmektedir. Bu çeşitli kirlilik kaynakları Ergene Nehri alt havzasının suyunun Sınıf IV (çok kirli) olarak sınıflandırılmasına ve Meriç Nehri alt havzasının Sınıf III olarak sınıflandırılmasına neden olmaktadır. (Aktaş, 2006:27)

Havzanın Bulgaristan kısmındaki kirlilik kaynakları arasında tarım ve hayvancılık akıntıları ile endüstriyel ve kentsel atık sular bulunmaktadır. Nüfusun sadece % 65'i kanalizasyon sistemine, % 20'si atık su arıtma tesisine bağlıdır. Atık su arıtma kapasitesi oldukça sınırlıdır. Bulgaristan'ın yetersiz arıtma sistemi, tarımsal atık su kirliliğinin ikinci önemli kaynağı olup, bunu endüstriyel kirlilik kaynakları takip etmektedir. Yunanistan'ın su kirliliğine katkısı nispeten düşüktür. Çünkü Dedeğaç dışında havzanın Yunanistan kısmında büyük şehirler yoktur. Sanayi faaliyeti çok sınırlıdır ve temel kirlilik kaynağı, özellikle Orestida ve Didimoticho gibi şehirlerden gelen evsel atık sulardır. (Yakar, 2013:42-46)

Havzanın Türkiye kısmında yedi baraj faaliyet göstererek yaklaşık 60.000 hektar sulama suyu, taşkın kontrolü ve bir miktar içme suyu temin etmektedir. 2003 yılı itibariyle yüzey ve yeraltı suyu kaynaklarına sahip toplam sulanan alan 144.639 hektardır. Yaz sulama mevsiminde, pompalanan sulama için yaklaşık 436 MCM / yıl su gerekir. (Öziş, Özdemir, Baran, Türkmen, Dalkılıç, 2002:36-38) Sulama tarımını artırma planları mevcuttur; sulama sistemleri 54.879 hektar daha arazi üzerinde inşa edilirken, 328.879 hektar proje ve planlama aşamasındadır. Tüm sulama sistemleri tamamlandığında, 257.493 hektar arazi 2.15 BCM / yıl ile sulanacaktır. (Kibaroglu ve Klaphake, 2005:22-25)

Bulgaristan'da Meriç havzasının su kaynakları tarım ve hidroelektrik üretimi ile evsel ve endüstriyel su kaynakları için kullanılmaktadır. 21 ana baraj, toplam 3.000 MCM'den fazla depolama kapasitesiyle çalışmaktadır. Havza alanı (yaklaşık 33.000 km²) 2.5 milyon kişiye ev sahipliği yapmaktadır. Ana şehirler Plovdiv, Stara Zagora, Haskovo, Sliven ve Yambol'dur. Bölge kuraklık ve su kalitesindeki bozulma nedeniyle sudan kaynaklı sıkıntılardan etkilenmektedir. (Kibaroglu ve Klaphake, 2005:22-25) Bulgaristan'daki Meriç havzasında su kullanımı hakkında kapsamlı veri mevcut değildir. Ancak Meriç Ovası, Bulgaristan'ın en verimli tarım arazilerinden bazılarını içermektedir. Nispeten yoğun tarımsal üretim alanları burada, özellikle Filibe civarında; ana ürünler meyve, sebze ve pirinçtir. Genel olarak, sulama için su kullanımının 1990'larda

Bulgaristan'da ciddi bir düşüş yaşadığı görülmektedir. Su kullanım verimliliği düşüktür ve sulama sistemlerinde ortalama su kayıpları % 57 olup, bazı bölgelerde % 75'e ulaşmaktadır. (Yakar, 2013:46)

Havza alanının Yunan kısmı sadece 3.700 km²'dir. Havza yaklaşık olarak 130.000 kişiye ev sahipliği yapmaktadır. 36.000 nüfuslu Dedeağaç dışında büyük şehirler yoktur. Yunanistan'ın bu bölgesindeki sanayi faaliyeti de çok düşüktür. Yunanistan'da su kullanımı ve sulama hakkında tam veri mevcut olmayıp tatlı su sulama için giderek daha fazla kullanılmaktadır. (Kibaroglu ve Klaphake, 2005:22-25)

Suyun başta Bulgaristan olmak üzere sulama amaçlı olarak yönlendirilmesi ve depolanması mansap akışının azalmasıyla sonuçlanmaktadır. Su kıtlığı nedeniyle, Türkiye bazı durumlarda çeltik sulamalarından mahrum bırakılmıştır. Buna ek olarak, tatlı su girişinin düşük olması nehir ve akıntıya tuzlu su girişini arttırır. Nehir ağzının 35 km yukarısına kadar artan tuz yükleri gözlemlenebilir, bu da suyu sulama için uygun hale getirir. Ayrıca, düşük tatlı su girişleri Delta'da siltasyon problemlerine neden olur. Türk basını, Bulgaristan'ı ilkbahar ve kış akışlarının büyük kısmını yaz ve sonbahar sulama amacıyla depolamakla suçlamaktadır. Bu durum, Türk tarafında su miktarının düşmesine neden olmakla birlikte, kış mevsiminde aşırı akışın olmasına yol açmaktadır. Havzadaki düşük su kalitesi Türkiye açısından başka bir sorundur ve korunan havza deltası için bir tehdit oluşturmaktadır. (Kibaroglu ve Klaphake, 2005:22-25)

1985-2001 yılları arasında Kapıkule sınır kalite izleme istasyonlarında yapılan ölçümlere göre, Türk makamları Meriç ve Tunca'nın Türkiye'ye çok kirli ve değiştirilmiş su kütleleri olarak girdiğini iddia etmişlerdir. Nehrin yüksek tortu yükleri özellikle Edirne yakınlarındaki nehir yatağında kum birikmesine neden olur ve nehrin her iki tarafında kum adacıkları oluşturur. Bu kum adacıkları üzerinde birkaç ağaç yükselir ve ormanlara dönüşür. Bu durum nehir yatağındaki pürüzlülük katsayısındaki artışın bir sonucu olarak ciddi kıyı erozyonuna neden olmaktadır. (Öziş vd., 2002:38)

2.3. Meriç Nehri Havzasında Sınır Aşan Su İlişkileri

Meriç Nehri sadece sınır aşan bir nehir değil, aynı zamanda Türkiye, Bulgaristan ve Yunanistan arasında bir sınır nehridir. Su toplama alanının %65'i Bulgaristan sınırları içerisindedir. Meriç Nehri'nin alt kısmının bir kısmı Türkiye sınırını oluşturur ve diğer kısmı Türkiye'de akar. (Öziş vd., 2002:38)

2.3.1. Türkiye - Yunanistan İlişkisi

Şu ana kadar havzadaki su ile ilgili konularda sadece ikili anlaşmalar bulunmaktadır. Meriç havzasındaki herhangi bir işbirliği girişimi, kıyıdaş ülkeler arasındaki daha geniş siyasi ilişkiler bağlamında ele alınmalıdır. Özellikle Yunanistan ve Türkiye arasındaki ilişkiler yıllar içinde dostça olmaktan uzaktır. Türkiye ile Yunanistan arasında, Meriç nehri üzerindeki daha önceki anlaşmalar temel olarak selden korunma, erozyon kontrolü ve su yönlendirme tesislerinin inşasını kapsamaktadır. İki ülke, çok yakın bir zamanda, Çevre meseleleri hakkında bir Mutabakat Zaptı girdiler. Yunanistan ile Türkiye arasındaki Meriç ile ilgili ilk anlaşma 1934'te imzalandı. "Meriç Nehri'nin Her İki Tarafına Hidrolik Sistemlerin Kurulması Anlaşması", temel olarak her iki tarafın taşkın koruması ve erozyon kontrolü için inşa etmesine izin verilen altyapı için spesifikasyonları kapsamıştır. Ayrıca topografik verilerin değişimi, inşaatın önce diğer tarafa bildirim ve iki taraf arasındaki anlaşmazlıkların çözümü için hükümler de içeriyordu. (Kibaroglu ve Klaphake, 2005:22-25)

Türkiye ve Yunanistan arasında Meriç nehrinde taşkın kontrolü önlemlerinin inşasına ilişkin bir başka anlaşma 1955 yılında imzalanmıştır. Ancak anlaşmanın metni yayınlanmadı. Bilen'e (2000) göre, bir master plana göre taşkın kontrolü önlemlerinin başlatılması için yapılmış bir anlaşmadır. Her hükümet kendi topraklarında çalışmanın inşasını ve finansmanını üstlenecektir. Nehrin su basmasına karşı alınması gereken ortak tedbirleri belirlemek için, Türkiye ve Yunanistan, Meriç havzası için bir ana plan hazırlamak üzere Harza Mühendislik Şirketi'ne bir sözleşme imzaladılar. Ancak, master plan tarafından öngörülen bazı tesisler gerçekleştirilmiştir. (Bilen, 2000:34)

Master plandan kaynaklanan anlaşmazlıkları çözmek ve Meriç'in her iki tarafında hidrolik çalışmalar yapmak için Türk-Yunan teknik ekipleri 1963 yılında toplanmış "Meriç Nehri Havzasının Rehabilitasyonu Trakya'da Türk-Yunan Sınırı" protokolünü imzalamışlardır. Bu protokol, nehir üzerinde altyapı inşa etmek için arazi değişimi gerektiğinden, iki taraf arasındaki sınırın değiştirilmesine ilişkin maddeleri kapsıyordu. Bu konuda herhangi bir anlaşmazlık Fransız Tarım Bakanlığı tarafından atanan bir Genel Mühendise verilecekti. Diğer makaleler, su altyapısı inşaatının belirli teknik konularındaki şartları içermektedir. (Yakar, 2013:46)

2001 yılında Yunanistan ile Türkiye arasında "Çevrenin Korunması İşbirliği Anlaşma Belgesi" imzalanmıştır. İki tarafın "hükümet organları arasında bilimsel, teknik ve hukuki bilgi alışverişinde bulunacakları ve akademik kurumlar arasında bu tür alışverişini teşvik edeceklerini"

öngörmektedir (Madde 2). “Farklı faaliyet alanlarında işbirliğinin koordinasyonu, iki ülkenin her birinden beş temsilciden oluşan bir Ortak Komite tarafından yönetilir” (Madde 8). Bununla birlikte, olası işbirliği alanları nehir yönetimini içermemektedir. Ancak, “deniz kirliliğiyle mücadele”, “Çevresel Etki Değerlendirmesi”, “Kara temelli kirlilik kaynakları” gibi bazı alanlar, Meriç nehrinin yönetimi ile ilgili işbirliği seçenekleri sunmaktadır. (Özdemir, 2015:100-104)

Ortak kalkınma girişimleri aynı zamanda havzadaki su kaynakları yönetiminde sınıraşan işbirliğini ilerletme fırsatları da sunmaktadır. Topluluk Girişimi Programı INTERREG III A / Yunanistan - Türkiye'nin sınır ötesi işbirliği projelerini desteklemesi öngörülmektedir. 2003-2006 programlama dönemi, iyi komşuluk ilişkilerini teşvik etmeyi ve bölgeyi Doğu Balkan Yarımadası ve Ege Denizi'nde barışı ve büyümeyi pekiştirmek için bir bağ olarak tanıtmayı amaçlamaktadır. Programın çevresel bileşeni altında, Su Çerçeve Direktifi uyarınca sınır ötesi suların entegre yönetimine ve olağanüstü ekolojik öneme sahip ekosistemlerin yönetimine öncelik verilecektir. (Özdemir, 2015:100-104)

2.3.2. Türkiye - Bulgaristan İlişkisi

1968 yılında Türkiye ve Bulgaristan, “Türkiye Cumhuriyeti ile Bulgaristan Halk Cumhuriyeti arasında, İki Ülkenin Topraklarında Akan Nehirlerde Suların Kullanımının İşbirliği Anlaşması” adlı anlaşmayı imzaladılar. Temel amaç, sınır ve sınıraşan nehirlerin faydalı kullanımını düzenli hale getirmek ve selden korunmayı sağlamaktır. (Yakar, 2013:47)

Taraflar, her ikisine de faydalı olacak girişimlerin araştırılması ve incelenmesi konusunda işbirliği yapmaya, nehirler üzerinde tesisler kurarak ve işleterek birbirlerine ciddi zararlar vermemeye, sel ve buzlanma hakkında bilgi alışverişinde bulunmaya ve hidrolojik ve meteorolojik verilerin değiş tokuşu konusunda anlaşdılar. Her iki ülkeden eşit sayıda uzmandan oluşan bir Türk-Bulgar Ortak Komisyonuna, anlaşmanın uygulanması sırasında ortaya çıkabilecek anlaşmazlıkları çözme yetkisi verildi. (Yakar, 2013:47)

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Bulgaristan Halk Cumhuriyeti Hükümeti arasındaki 1975 tarihli “Uzun Vadeli Ekonomik, Teknik, Endüstriyel ve Bilimsel İşbirliği Anlaşması”nın 5. Maddesi ile ilgili Türk ve Bulgar işletme ve kuruluşları arasındaki işbirliğinin basitleştirileceği şu ifade ile belirtmektedir: “Kıyıları her iki ülkede bulunan suların enerji üretimi ve sulama amacıyla ortak kullanımı da dahil olmak üzere ekonominin tüm alanlarını kapsayacaktır.” (Yakar, 2013:47)

1993 kuraklığının olumsuz etkilerini azaltmak, sonuçları hafifletmek için iki ülke işbirliği ihtiyacını kabul ederek, “Su Alanında Yardım ve İşbirliği Anlaşması” imzalandı. Raporda, Bulgaristan’ın bir kereye mahsus ve 1993 ile sınırlı olarak Tunca nehrinden Türkiye’ye ek su sağlaması gerektiği belirtilmiştir. Buna karşılık, Türkiye, Bulgaristan tarafından sağlanan m³ su başına 0,12 ABD doları ödemeyi kabul etmiştir. Buna göre Türkiye, Bulgaristan’dan 1.903.904 ABD Doları maliyetle 15.866.000 m³ sulama suyu satın almıştır. 1998’de Bulgaristan ve Türkiye, Bulgaristan’ın Türk şirketlerini iki büyük altyapı projesi için sözleşme yapmayı kabul ettiği enerji ve altyapı sektörlerinde Gorna Arda hidroelektrik projesi ve Maritsa karayolunu içeren işbirliği konulu bir anlaşma imzaladı. Buna karşılık Türkiye, Bulgaristan’dan sabit fiyatlarla belirli bir miktarda elektrik satın alacaktı. Gorna Arda hidroelektrik projesi 1999 yılında başlatıldı. Mevcut barajların rehabilitasyonu ve Türkiye sınırına yakın Arda nehri üzerinde üç yeni barajın inşası ve işletilmesini içeriyordu. (Özdemir, 2015:105)

2002 yılında DSİ ile Bulgaristan Ulusal Meteoroloji ve Hidroloji Enstitüsü arasında bir protokol imzalanmıştır. Bu protokol, sel dönemlerinde hidrometeorolojik verilerin daha iyi izlenmesi için Bulgaristan’ın Svilengrad kentindeki Meriç nehrinde bir akış gözlem telemetri istasyonunun kurulması, işletilmesi ve bakımıyla ilgilidir. Ayrıca, Türkiye-Bulgaristan sınırında selden korunmaya yönelik bir erken uyarı sistemi kurulması için ortak çalışmalar sürdürülmektedir.

2.3.3. Yunanistan - Bulgaristan İlişkisi

Bulgaristan ve Yunanistan, sınıraşan su yönetiminde işbirliği için yasal bir çerçeve sağlayan UNECE Su Sözleşmesini imzaladılar. Bilimsel ve teknik alanlarda işbirliği oluşturulmuştur. İki ülke arasındaki ana sınıraşan su anlaşması, ortak yüzey suyu kaynaklarının ortak kullanımı ve yönetimi üzerine 1964 anlaşmasıdır. Tarafların, altyapı inşası ile diğer tarafa zarar vermektan kaçınmaları, tarafların hidrometeorolojik veri ve taşkınlarla ilgili bilgi alışverişinde bulunmaları ve ortak altyapı projeleri üzerinde fizibilite çalışmaları yapacaklarını öngörmektedir. (Kibaroglu ve Klaphake, 2005:33)

1971’de, Yunanistan ile Bulgaristan arasında, elektrik enerjisi sorunları ve ortak su kaynaklarının yönetimi ile ilgilenecek bir Yunan-Bulgaristan Komitesi kurulması için bir anlaşma imzalandı. Avrupa Komisyonu INTERREG programı çerçevesinde, Bulgaristan ve Yunanistan 1990’ların başından bu yana sınıraşan sular üzerinde araştırma projeleri üzerinde işbirliği yapmaktadır. Paylaşılan suların yönetimine özel önem verilmiştir. Kirtos ölçüm istasyonları, Meriç nehirlerinin Bulgar kesimine

kurulmuş ve Meriç'teki kirliliği azaltmak için PHARE Sınır Ötesi İşbirliği fonları kullanılarak atık su arıtma tesisleri inşa edilmiştir. Projenin yönetiminden Yunanistan ve Bulgaristan Çevre Bakanlıkları sorumludur. INTERREG III için, planlanan eylemler, ortak havzalardan elde edilen suyun kullanılabilirliğinin ve kullanımının yanı sıra ortak suların entegre yönetimi için ortak planların ve politika çerçevesinin geliştirilmesini kapsamaktadır. (Kibaroglu ve Klaphake, 2005:33)

SONUÇ

Günümüzde su kıtlığı, sınırlı kullanılabilirlikle karşılaşan birçok ülkede ulusal ekonomik ve sosyal kalkınma için önemli bir tehdit olarak algılanmaktadır. Bununla birlikte, sınıraşan su yönetimi dünyanın birçok bölgesinde su kıtlığının sosyo-ekonomik ve güvenlik boyutları nedeniyle son yıllarda giderek daha fazla dikkat çekmektedir. Sınıraşan suların yönetimi son yıllarda çok fazla siyasi ve bilimsel ilgi görmüştür. Bu konudaki bu yaygın ilgi, sınıraşan sular üzerinde uluslararası işbirliğinin çeşitli kaynak bağımlılıkları nedeniyle nehirlerin ve yeraltı suyu kütlelerinin sürdürülebilir yönetimi için çok önemli bir koşul olduğu gerçeğine dayanmaktadır. Bir ülkedeki su yönetiminin düzenli olarak su kaynağı koşulları ve suyun başka bir ülkede kullanılabilirliği üzerinde etkisi olduğundan, kıyıdaş devletler su kullanımı ve koruma önlemleri üzerinde bir şekilde anlaşmalıdırlar.

Sınıraşan sular sorunu günümüzde dünyada birçok ülkeyi ilgilendirmektedir. Bu sorunun yaşanmış olduğu nehirlerden olan Meriç nehri ve kolları, yaklaşık olarak yüzyıldır topraklarından geçtiği Türkiye, Yunanistan ve Bulgaristan arasında sınıraşan su konusunu teşkil etmektedir. Meriç havzasının su kaynaklarının geliştirilmesi konusundaki çelişkili menfaatler esas olarak Bulgaristan ve Türkiye arasında bulunmaktadır. Havzadaki mevcut anlaşmalar ve işbirliği taşkın koruma ve ortak altyapı projelerinin yanı sıra korunan alanların korunması da dahil olmak üzere genel çevre işbirliğini kapsamaktadır.

Su tahsisi ile ilgili hususlar henüz çözümsüz kalmıştır ve havzadaki su kalitesi standartları ile ilgili herhangi bir yasal hüküm bulunmamaktadır. Benzer şekilde, veri ve bilgi alış verişi düzenlemeleri esas olarak sellerle ilgili bilgilere odaklanırken, su kalitesi ile ilgili verilerin sınır ötesi kullanılabilirliğinin bir sorun olduğu söylenmektedir. Buna ek olarak, deltaya minimum tatlı su girişi sağlayacak, ekosistemlerin su ihtiyaçlarını karşılamanın yanı sıra tuz girişini ve siltasyonunu önleyecek hiçbir anlaşma yoktur.

Havzadaki en acil eylem alanlarından biri taşkın korumadır. Taşkın önleme ve kontrolünde işbirliği için anlaşmalar olsa da, geçmişte bunlara bağlılık tatmin edici olmamıştır. Türkiye, Mart 2005'teki şiddetli sellerden sonra ikili anlaşmaya uymadığı gerekçesiyle Bulgaristan'a diplomatik protesto notası gönderdi. Benzer şekilde Yunanistan da sel olaylarından Bulgaristan'ı sorumlu tutmaktadır.

Genel olarak değerlendirildiğinde, uluslararası sözleşmeler karşısında Türkiye'nin sınıraşan sular kategorisinde yer alan Meriç nehrini kullanımına yönelik tavrı göz önünde bulundurulduğunda, genellikle diğer kıyıdaş devletler ile anlaşma yolunu tercih ettiği gözlemlenmektedir. Üç kıyıdaş devletin nehir havzasındaki ekonomik istihsalı dikkate alındığında, sorunların ancak işbirliği ile çözümlenebileceği anlaşılmaktadır.

KAYNAKLAR

Akça, Ç. (2013) *Sınıraşan Sularla İlgili Uluslararası Metinlerin Değerlendirilmesi*, TC. Orman ve Su İşleri Bakanlığı: Ankara.

Aktaş Acabey, M. (2006). *Sınıraşan Sular: Hukuki Rejim*, Dicle-Fırat ve Türkiye'nin Diğer Sınıraşan Suları. İstanbul: Beta Yayınları.

Bilen, Ö. (2000) Turkey and Water Issues in the Middle East: An Examination of the Indus, Colorado, Danube and Jordan-Israel Water Treaties and the Water Agenda of 21st Century.

Bilen, Ö. (2009). *Türkiye'nin Su Gündemi*. Ankara: Devlet Su İşleri (DSİ).

İnan, Y. (1994) "Sınıraşan Suların Hukuksal Boyutları (Fırat Ve Dicle)" *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt.49, Sayı.1.

Kıbaroğlu, Aysegül ve Olcay Ünver. (2004) "An Institutional Framework for Facilitating Cooperation in the Euphrates-Tigris River Basin", *International Negotiation*, Cilt. 5, No. 2.

Kıbaroğlu, Aysegül ve Axel Klaphake, (2005) "Cooperation on Turkey's Transboundary Waters", Status Report Commissioned By The German Federal Ministry for Environment, *Nature Conservation and Nuclear Safety*, - October.

Kıbaroğlu, Ayşegül. (2011) Turkey's Transboundary Water Policy, Springer-Verlag Berlin Heidelberg.

Köle, M. Murat (2017) “1954 – 2016 Dönemi Türkiye Sınırtaşan Sular Politikası”, *Marmara Coğrafya Dergisi*, Say.35.

Özdemir, Osman. (2015) “Dünyada Sınırtaşan Su Politikaları: Meriç Havzası Değerlendirmesi” TC Orman ve Su İşleri Bakanlığı Uzmanlık Tezi: Ankara.

Öziş, U. Y. Özdemir, T. Baran, F. Türkmen, Y. Dalkılıç. (2002) “Türkiye'nin Sınırtaşan Sularının Su Hukuku ve Su Siyaseti Açısından Durumu” Editör. Zekai Şen, Sınırtaşan Sularımız, İstanbul: Su Vakfı Yayınları.

Erkal, T. ve İ. Topgül. (2015) “Meriç Nehri'nin son 15 Yıllık Taşkınları ve Korunma Projeleri”, TÜCAUM VIII. Coğrafya Sempozyumu Bildiriler Kitabı: Ankara.

Toklu, V. (1999) *Su Sorunu*, Uluslararası Hukuk ve Türkiye, Ankara: Turhan Kitabevi.

Wolf, T. Aaron. (1998) “Conflict and Cooperation along International Waterways” *Water Policy*. Cilt. 1.

Yakar, Funda. (2013) “Turkey's Transboundary Water Policy: Dominance of The Realist Paradigm?” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: METU SBE.

Yıldız, Doğan ve Dursun Yıldız. (2019) “The Emerging Flood Risk on the Lower Part of Transboundary Meric/Maritsa River Basin”, *International Journal of Scientific and Technological Research*, Vol.5, No.9.